

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ I

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

Володимир ПОЛІЩУК**ПЕТРО АЛЬТМАН І ЙОГО
"ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ"
НАРИС**

У статті йдеться про малознаного письменника й літературознавця Петра Альтмана (1904 - 1941), аналізується його нарис "Т. Г. Шевченко".

Ключові слова: Тарас Шевченко, нарис, шевченкознавство, ідеологія, соціологізм.

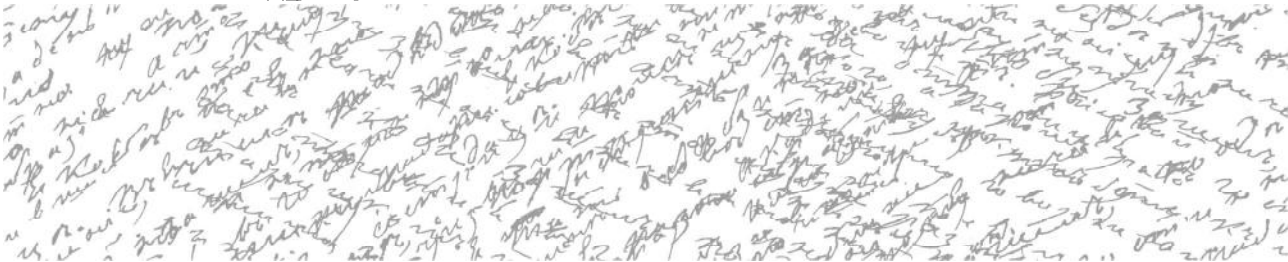
Постановка проблеми. Мета статті. Зовсім не певен, що ці нотатки слід уміщувати саме під рубрикою про шевченкознавців і шевченколюбів. Зауважую це, простудіювавши нарис Петра Альтмана "Т. Г. Шевченко" [див.: 1], який свого часу випадково до мене потрапив і згадки про який інколи зринали в різних бібліографічних джерелах, газетних статтях і замітках про П. Альтмана. Звісно, приступаючи до написання нарису, його автор, і це видно з аналізованого тексту, попрацював над Шевченковою біографією, творами, певними дослідженнями шевченківської тематики. Тобто певний багаж відповідних знань він мав, отже й може кваліфікуватися шевченкознавцем. Певно ж, і симпатії мав до Тараса Григоровича - наукові, оскільки на час написання нарису працював ученим секретарем Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, та можливі земляцькі, бо рідний Альтманів Івангород міститься не надто далеко від Шевченкових Моринців і Керелівки (усі топоніми з колишньої Київської, а теперішньої Черкаської областей). Отже, й термін "шевченколюб" у вказаному контексті загалом доречний. I

***** Шевченків Світ *****

все ж... Аналіз нарису П. Альтмана "Т. Г. Шевченко" породжує оті сумніви, про які мовиться в першому ж реченні цих нотаток. Уміщуємо їх під цією рубрикою достатньо умовно, розкриваючи нижче природу умовностей.

Виклад основного матеріалу. Але спочатку кілька слів про самого Петра Альтмана, написати про якого (і про його "шевченківський" нарис) спонукав мене і "краєзнавчий" інтерес. "Кілька слів" тому, що про цього чоловіка написано зовсім небагато, а написані газетні чи інші матеріали ніби скопійовані один з одного. Та ще й написані вони з густим пафосом радянських часів, від чого стають схожими на "ідеологічні житія" відповідної пори. Хоч назагал віриться, що Петро Альтман був цікавою і творчою особистістю. Народився П. Альтман (Пейся Ізраїльович Альтман) 29 червня 1904 року в селі Івангород нинішнього Христинівського району Черкаської області "в багатодітній робітничій родині", як нотується практично в усіх джерелах. Певно, в рідному селі здобув початкову освіту, а вже п'ятнадцятилітнім пішов працювати на Уманську взуттєву фабрику робітником. Із Уманською округою пов'язаний практично весь "дитячо-молодіжний" період життя П. Альтмана. Округа ж ця включала в себе кілька теперішніх районів Черкащини й Вінниччини. Зовсім скоро юнак проявив себе активістом громадсько-політичного життя, став комсомольцем, а згодом - комуністом, працював у Тальнівському райкомі комсомолу, "вів" сектор політосвіти і пропаганди. Саме на цих - "ідеологічних" - нюансах наголошується в кількох публікаціях про П. Альтмана [див., напр.: 2; 3]. Далі була комсомольська путівка на робітфак у Києві, а в 1931 - 1937 роках Петро Альтман навчався в Інституті червоної професури (м. Харків).

Саме з того інституту наш герой потрапив до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Згадує Дмитро Косарик: "Я зустрів його, коли він по закінченні Інституту червоної професури прибув за відрядженням до Академії наук України і став працювати на посаді вченого секретаря Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка. З перших же днів приємно вразили його трудові навички. Серйозний, зосереджений, скромний, заглиблений у роботу, він імпував усім працівникам інституту, і ми щиро линули до нього душею [4, 126]". Як на теперішній погляд, то в такому "відрядженні" Петра Альтмана, який не мав досвіду літературознавчої роботи, звісно ж, не мав наукового ступеня, є немало "формальної" дивини. Тут, певно ж, слід брати до уваги час, коли П. Альтман здобув поважну посаду вченого секретаря - 1937 рік. Рік тотальних репресій, нищення наукових (звісно, не тільки!) кадрів, прагнення сталінського режиму до всеохопного ідеологічного контролю за всіма сферами буття. Петро Альтман із його, мабуть же, прийнятними на той час анкетними даними й послужним "резюме" на таку посаду годився. Принаймні, він її обійняв. Мовлячи про вельми трагічні особливості того часу, необхідно зацитувати ще одну оцінку П. Альтманові від Д. Косарика: "Він був мужньою людиною і свого часу захистив від безпідставних звинувачень ряд визначних учених [4, 127]". Варто зауважити й на тому, що Петро Альтман прийшов до Інституту літератури із певним літературним досвідом, хай і незначним. Ще працюючи на Уманщині, П. Альтман почав писати нариси, оповідання, вів щоденник, прихилився до "гуманських плужан", які були доволі помітними не тільки на уманському літературному видноколі. Ще 1931 року опублікував збірку оповідань "Мішень сміється", в 1934-ому - повість "Позиції".

Домінуючі теми в цих творах - життя молоді в пореволюційні роки, армійські будні (в Умані й навколо було немало військових частин). Тобто в літературі цей чоловік не був чужим.

За спогадами сучасників, П. Альтман доволі активно працював на посаді вченого секретаря, досліджував історико-літературні зв'язки України з Грузією, був упорядником і редактором академічного збірника, присвяченого Шота Руставелі, сприяв дослідженню життя і творчості Давида Гурамішвілі, вів результативну бібліографічну роботу щодо української літератури ХІХ ст. тощо. Грузинський "вектор" тогочасної літератури й не тільки літературної уваги значною мірою був актуалізований походженням тодішнього "хазяїна" СРСР.

Незадовго до початку війни П. Альтман опублікував роман "Юність" (1941), присвячений комсомольській молоді 1920-х років. А з початком війни, попри "нестройовий" статус, Петро Альтман пішов до війська, на фронт, був політпрацівником стрілецької роти. Воював неподалік від Корсуня, Миронівки, Канева. У серпні 1941 року, біля села Степанці, що на Канівщині, Петро Альтман загинув у бою від прямого влучення міни в його окоп. Десять тут він і був похований. Ім'я Петра Альтмана викарбуване на меморіальних дошках у Будинку письменників і в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

* * *

У березні 1939 року виповнювалося 125 років із дня народження Тараса Шевченка. До цієї дати реалізувалася широка програма з ушанування українського генія, звичайно ж, цілковито узгоджена з тогочасною ідеологією та особливостями суспільного життя. "Саме тоді, - 1938 року - нотує Дмитро Косарик, - ювілейний комітет оголосив до 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка конкурс на популярну біографію Великого Кобзаря. Я працював у той час в Інституті літератури як біограф Шевченка, і О. Є. Корнійчук залучив мене до роботи консультанта у Шевченківському комітеті. От я й порадив Альтману взятись за написання на конкурс науково-популярного життєпису Т. Г. Шевченка. Допомогавав йому, рецензував його рукопис. Петрові Альтману журі конкурсу присудило другу премію [4, 126]". До цитованого варто додати кілька зауважень. Перш за все те, що Петро Альтман не був, так би мовити, фаховим шевченкознавцем і, отже, не міг сказати щось надто оригінальне чи глибоке в цій темі, хоча і поставився до роботи серйозно, працював із джерелами, спеціально відвідав шевченківські місця, зокрема на Черкащині. Що-небудь справді науково чи пізнавально вартісне в шевченкознавстві П. Альтман сказати не міг і з огляду на пору, в якій писався нарис: "апогей кривавих репресій, тотальна цензура, неподільне домінування догматизму й шаблонного мислення". Як видно, нарис писався 1938 року, підписний до друку 30. 01. 1939-ого. У цій же кишенькового формату книжечці повідомляється, що конкурс був закритий, тобто - неpubлічний, від чого вага і значимість зайнятого другого місця теж помітно девальвується. Можливо, до написання нарису про Шевченка й до участі в конкурсі П. Альтмана спонукав не тільки Д. Косарик, а й О. Корнійчук, близький земляк і майже ровесник Петра Альтмана, котрий очолював Спілку письменників України і вже тоді був діяльним і впливовим "гвинтиком" жорстокого сталінського режиму. До речі, О. Корнійчук теж залишив слід у шевченкознавстві, написавши передмови до

***** Шевченків Світ *****
 "Саме тоді, - 1938 року - нотує Дмитро Косарик, - ювілейний комітет оголосив до 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка конкурс на популярну біографію Великого Кобзаря. Я працював у той час в Інституті літератури як біограф Шевченка, і О. Є. Корнійчук залучив мене до роботи консультанта у Шевченківському комітеті. От я й порадив Альтману взятись за написання на конкурс науково-популярного життєпису Т. Г. Шевченка. Допомогавав йому, рецензував його рукопис. Петрові Альтману журі конкурсу присудило другу премію [4, 126]". До цитованого варто додати кілька зауважень. Перш за все те, що Петро Альтман не був, так би мовити, фаховим шевченкознавцем і, отже, не міг сказати щось надто оригінальне чи глибоке в цій темі, хоча і поставився до роботи серйозно, працював із джерелами, спеціально відвідав шевченківські місця, зокрема на Черкащині. Що-небудь справді науково чи пізнавально вартісне в шевченкознавстві П. Альтман сказати не міг і з огляду на пору, в якій писався нарис: "апогей кривавих репресій, тотальна цензура, неподільне домінування догматизму й шаблонного мислення". Як видно, нарис писався 1938 року, підписний до друку 30. 01. 1939-ого. У цій же кишенькового формату книжечці повідомляється, що конкурс був закритий, тобто - неpubлічний, від чого вага і значимість зайнятого другого місця теж помітно девальвується. Можливо, до написання нарису про Шевченка й до участі в конкурсі П. Альтмана спонукав не тільки Д. Косарик, а й О. Корнійчук, близький земляк і майже ровесник Петра Альтмана, котрий очолював Спілку письменників України і вже тоді був діяльним і впливовим "гвинтиком" жорстокого сталінського режиму. До речі, О. Корнійчук теж залишив слід у шевченкознавстві, написавши передмови до

двох видань Шевченкового "Кобзаря" в 1939 та 1947 роках. Ці передмови є вкрай заідеологізованими в ортодоксально-більшовицькому дусі, густо рясніють відверто вульгаризаторськими тезами, як-от: "Мартоси, куліші а іже ще з ними націоналісти спотворювали, фальшфікували твори Шевченка, глибоко його ненавиділи. Вони діяли заодно з пурішкевичами, чорносотенцями. Тільки більшовицька партія, очолювана великим генієм революції Леніним, захищала Шевченка від чорносотенців, від націоналістів, від усіх тих, хто намагався спотворювати образ великого народного співця. Ленін і Сталін перші розглядили й викрили запеклих ворогів - українських буржуазних націоналістів". Це з передмови до "Кобзаря" 1939 року. Наведена цитата "від Корнійчука" звільняє мене від потреби цитувати схожі "рудименти" з нарису Петра Альтмана, їх там немало. Спогадування "партії Леніна-Сталіна", "...вчення Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна", таврування троцькістів і бухарінців, "українських буржуазних націоналістів" тощо, вульгарне домінування соціологізму над усім і вся, чи не передовсім над категорією національного. Останнє проявляється в нарисі, як правило, в сенсі ініціалізму та дружби народів, а ще помітне в актуальному тоді антипольському й виразно проросійському пафосі. Українське як позитивно національне в нарисі практично не звучить навіть у тих розділах, де йдеться про виразно національні й антиімперські твори Тараса Шевченка середини 1840-х років. Хіба що гострі Шевченкові інвективи національно-гуманістичної семантики спрямовуються автором нарису на царизм і тільки, вони цілком тенденційно "локалізуються", як це було дуже поширено в усьому радянському шевченкознавстві.

Оскільки "закритий конкурс" спрямовував його учасників на створення "популярної біографії" (чи "науково-популярного життєпису") Т. Г. Шевченка, певно ж, допускалася й публіцистичність звучання конкурсних творів, а водночас не вимагалася хоч більш-менш помітна наукова заглибленість "у тему", особливо ж у трактуванні творчої спадщини Тараса Григоровича. У нарисі Петра Альтмана перше (публіцистичність) видимо присутнє, друге (науковість) вельми проблематичне з уже зазначених причин - через свідоме підпорядкування всього панівній ідеології. Можна казати, що жанрові характеристики цього тексту загалом витримані.

Нарис Петра Альтмана "Т. Г. Шевченко" складається зі вступу, в якому маємо засилля тогочасної ідеології, та семи невеликих підрозділів, укладених за відомою хронологією життя і творчості українського генія. Перший розділ - від народження поета до виїзду з України; другий - відомі переміщення з Енгельгардтом, Петербург, викуп із кріпацтва; третій - навчання в Академії мистецтв, "Кобзар", перший приїзд в Україну; четвертий - приїзд в Україну 1845 р., творчість, арешт у 1847 р.; п'ятий - заслання, творчість, "Журнал"; шостий - повернення із заслання, коло сучасників з особливими акцентами на російських діячах; сьомий - останній приїзд в Україну, знову Петербург, смерть, похорон і перепоховання, вшанування пам'яті з відповідними ідеологічними акцентами.

Звісно, читач-неофіт міг почерпнути дещо з нарису П. Альтмана, хоч і вельми специфічне. Аналіз Шевченкових творів тут підмінюється коментуваннями в дусі часу, біографія Тараса Григоровича подається майже цілком у, сказати б, казенно-соціологічній стилістиці, твориться своєрідний соцреалістичний іконописний

канон Шевченкового образу. Правда, можна відзначити в нарисі й певні позитивні нюанси. Назагал-то, творячи традиційний для тривалого часу "мужицько-дядьківський" тип образу Шевченка, П. Альтман водночас зауважує й на елітарності поета-художника, на його інтелектуалізмі, на кореляції могутності його таланту з іншими світовими геніями [див., напр.: 1, 17]. Варто відзначити й те, що автор нарису майже весь час утримує паралелі у висвітленні літературної й малярської спадщини Шевченка. Біографія дещо белетризована, правда, й на цій белетризації помітні ідеологічні нашарування. Це, зокрема, бачимо в тому епізоді нарису, де використано т. зв. притчу про зерна [див.: 1, 24], генезу і природу якої свого часу вельми детально осмислив Павло Филипович у своїй розвідці "Революційна легенда про Шевченка чи дійсність?" [див.: 5].

Висновки. Можна думати, що Петро Альтман ситуативно взявся писати нарис про Тараса Шевченка, не ставлячи перед собою якихось глибоких завдань у шевченкознавстві. Написав, як зміг, як диктував йому помітно активований більшовицькою ідеологією його ж світогляд, як, зрештою, диктувала та жорстока пора. Не думаю, що Петро Альтман, пишучи нарис, відчував муки наукового сумління. Він писав за встановленим у 1930-х (і тривалий час пізніше!) роках шаблоном, тому нарис цілком може сприйматися як "тип" радянсько-більшовицького шевченкознавства, властивий для тривалого періоду нашої літератури й нашого літературознавства. У цьому, власне, його певне історико-літературне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтман Петро Т. Г. Шевченко / П. Альтман. - К: Держлітвидав, 1939. - 64 с. Далі посилаємось і цитуємо це видання, вказуючи в тексті сторінку.
2. Іваненко С. Вітчизни вірний син / С. Іваненко // Молодь Черкащини. - 1984. - 23 жовтня.
3. Усатенко М. Словом і кулею / М. Усатенко // Трибуна хлібороба. - 1991. - 25 червня.
4. Косарик Д. Комуніст, вчений, воїн / Д. Косарик // Вінок слави. - К., 1970. - 479 с.
5. Филипович П. Шевченкознавчі студії / П. Филипович. - Черкаси, 2002. - С.100 - 116.

Владимир ПОЛИЩУК

ПЕТР АЛЬТМАН И ЕГО "ШЕВЧЕНКОВСКИЙ" ОЧЕРК

В статье идет речь о малоизвестном писателе и литературоведе Петре Альтмане (1904 - 1941), анализируется его очерк "Т. Г. Шевченко".

Ключевые слова: Тарас Шевченко, очерк, шевченковедение, идеология, социологизм.

Volodymyr POLISHCHUK

PETRO ALTMAN AND HIS "SHEVCHENKO'S" ESSAY

This article represents the registers about little known writer and literary critic Petro Altman (1901 - 1941). The essay "T. H. Shevchenko" by P. Altman analyses on it.

Keywords: Taras Shevchenko, essay, Shevchenko studies, ideology, sociology.

